

Особливості розвитку депресивних регіонів Одеської області

В статті проводиться аналіз регіонального розвитку окремих територій Одеської області, висвітлюються негативні явища соціально-економічного розвитку депресивних зон. Пропонуються шляхи виходу із становища, яке склалося.

In clause the analysis of regional progressing of separate territories of the Odessa area will be carried out the negative tendencies which were added up now in socio economic progressing are studied is gentle of the advanced zones. The paths of escaping of an added up situation are tendered.

Національна економічна безпека країни або регіону передбачає позитивне сальдо в зовнішньоторгівельному обороті, поліфункціональну структуру господарства, мінімальну залежність від зовнішнього запозичення, наявність внутрішнього стратегічного інвестора - власного населення, можливість приймати і самостійно здійснювати значні народногосподарські проекти.

Економічна безпека України - це комплекс геополітичних, правових, економічних, екологічних, етнічних і інших умов, що забезпечують передумови для її виживання в умовах кризи, конкурентноздатність продукції на світовому ринку, надійність фінансового становища тощо.

Економічна безпека територіального утворення - області, регіону визначається:

- можливістю проводити власну економічну політику в межах країни; спроможністю здійснювати визначені економічні перетворення не тільки спираючись на допомогу із Центру, але й за рахунок місцевих ресурсів або залучення іноземного капіталу.

Така безпека для України складається на трьох територіальних рівнях:

- на рівні економічно розвиненої країни, що зможе зайняти гідне місце у світовому господарстві;
- економічно розвинених регіонів, що будуть проводити самостійну політику свого рівня, примножуючи прибутки країни, зміцнюючи її економічні можливості;
- регіони зможуть здійснювати стабільну економічну політику тільки за умови, що їхні внутрішні проблеми знайдуть вирішення.

Область складається з 26 районів, 19 міст, 33 с. м. т. і 1138 сільських населених пунктів.

За цільністю населення область поступається середньому показнику по Україні та областям Донбасу і Придніпров'я. В регіональній структурі виділяються три **полюси концентрації виробництва** і населення у вигляді Одеської агломерації, північного полюса (Котовськ, Балта, Кодима) і південно-західного полюса (Рені, Ізмаїл, Кілія, Вилкове). Між ними великі території займають дві так звані «мертві зони» - регіони депресивного розвитку - Північна (Фрунзівський, Березовський, Ширяєвський, Іванівський, Красноокнянський, Миколаївський райони) і Західна (Татарбунарський, Саратський, Тарутинський, Болградський і Арцизський райони).

Останні два регіони відрізняються низьким рівнем розвитку соціальної інфраструктури, низькою купівельною спроможністю і реальними прибутками населення, високою смертністю, у тому числі і дитячою, низьким рівнем інвестицій, капітального і житлового будівництва - і це далеко не повний перелік проблем.

У двох вищезгаданих депресивних регіонах області ситуація складається гірша, ніж по країні або області:

- товарообіг на душу населення в області - 444,8 грн (по Україні - 581 грн), а найнижчі його показники - у Фрунзівському (164 грн), Ананьївському (164,7 грн),

Савранському (130,3 грн), Ізмаїльському (120,3), Білгород-Дністровському (120,3) районах;

- платні послуги на душу населення в сільській місцевості області - 80,6 грн (по Україні - 108), а мінімальні їхні значення - у Білгород-Дністровському (14,9), Красноокнянському (11,1), Котовському (17,6), Ізмаїльському (21,2) районах;

- побутові послуги на душу населення в області - 21,6 грн (по Україні - 21 грн), а мінімальні значення - у Білгород-Дністровському (5,4), Миколаївському (7,1), Саратському (8,1) і Любашівському (8,0) районах;

- виробництво товарів народного споживання на душу населення - 569 грн (по Україні - 604 грн), у тому числі по непродовольчих товарах усього 82 грн (по Україні - 198 грн). Цю сферу варто ширше розвивати саме в двох депресивних зонах - для росту зайнятості і реальних прибутків;

- дитяча смертність по області - 13,7 промілле (при цьому по Україні вона нижче - 11,9 промілле), а найбільші її значення в таких сільських районах як Ананівський (25 промілле - в 2,1 рази вище, ніж по Україні), Роздільнянському (23), Балтському (19,8), Кілійському (20,9); одна з причин - найбільш низький рівень прибутків і найнижчий рівень забезпеченості медичним обслуговуванням;

- рівень безробіття по області один із найнижчих в Україні - 1,14% (по Україні - 4,2%), а по районах області найбільш напружена ситуація з зайнятістю склалася в Савранському, Миколаївському, Котовському, Кодимському районах. При цьому, якщо по області коефіцієнт навантаження на одну вакансію складає 8,6 чоловік, то в Ренійському і Савранському районах це 153, Балтському - 94, Роздільнянському - 81.

Окремо слід зазначити місто Теплодар - примарний центр атомної енергетики колишнього Радянського Союзу. До моменту Чорнобильської аварії він вже існував як населений пункт, мав відповідну інфраструктуру і трудові ресурси, орієнтовані на розвиток монофункціонального центру атомної енергетики. Рішення про будівництво Одеської АТЕЦ було скасовано, проблеми господарського розвитку міста-примари за 15 років так і не вирішені. Рівень безробіття тут 4%, навантаження на одну вакансію - 267 чоловік, товарообіг на душу населення тільки 79 грн, побутові послуги на душу населення - 5,4 грн.

Для розвитку регіону важлива наявність потужної будівельної бази, а вона за останній час різко скоротилася. Інвестиції в *будівництво* за останні 10 років зменшилися в 11 разів, у тому числі в житлове будівництво - у 5 разів; будівництво об'єктів культури, медицини, науки й освіти - у 3 рази.

Виробництво цементу знизилося в 3,5 рази; стінових матеріалів - у 7; цегли - у 5; будівельного каменю - у 10; черепиці - у 8; лінолеуму - у 10 разів, поступившись на своєму ринку продукції інших областей України, Туреччині, Польщі, ФРН, Чехії й Італії. Пісок везуть з Черкаської області, цемент - з Хмельницької і Донецької, цеглу із Сумської, Донецької і Львівської; черепицю - з Італії і ФРН, руберойд - із Луцька, шпалери - з Калуша, Дніпропетровська, Києва і Корюковки.

Вбачається доцільним посилити інвестування промисловості будівельних матеріалів, розвивати її за рахунок значних природних і вільних трудових ресурсів, наявних в с. м. т., малих та середніх містах області.

Основною спеціалізацією означених зон є сільськогосподарське виробництво. В ньому за останнє десятиріччя рентабельність особливо впала у вирощуванні цукрового буряка, овочів відкритого ґрунту, плодів; у виробництві молока, шерсті, м'яса свиней, КРХ і птиці. Виросла лише рентабельність виробництва яєць.

Після структурних змін у сільському господарстві, з'явився прошарок фермерів, розширилося значення підсобних господарств.

Середня зарплата робітника сільського господарства по області складає 99 грн. це 43% середньої зарплати по Україні, до того ж вона видається невчасно або натуроплатою, цілком втратила свою стимулюючу роль для росту продуктивності праці і як основного джерела прибутку. Це обумовило перетік робітників із КСП в

особисті підсобні господарства. За останні 10 років питома вага прибутків за рахунок підсобного господарства зростає у 2 рази і продовжує рости. Населення області вирощує 9,8% зерна; 6,5% соняшнику; 99,8% картоплі; 68,4% овочів; 86% плодів і ягід. На них припадає 78% продукції тваринництва, у тому числі 82% виробленої шерсті і 70% яєць. При цьому із 34 млн. грн інвестицій, виділених на розвиток сільського господарства області, на приватні (фермерські господарства) прийшлося тільки 4 млн. грн (12%).

За статистикою в Україні валовий збір сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах (крім цукрового буряка) нижчий, ніж у колективних господарствах. Тому є дві причини:

- середній розмір фермерського господарства в Україні - 56 га, в області - 29 га. Середнє число працюючих - 1,4 чоловіки. Прибутки такого господарства недостатні для придбання техніки, засобів захисту рослин, добрив і селекційного вихідного матеріалу; питання ж кредитування малого бізнесу (і фермерства в тому числі) так і не вирішене;

- високе оподаткування змушує ряд фермерів занижувати розмір виробленої ними продукції.

В Одеській області на даний момент нараховується 4867 фермерських господарств. Фермерам виділено 10% площі сільськогосподарських угідь. По окремих районах області різне число господарств, що само по собі ні про що не говорить. Проте в ряді районів фермерам виділено найменше земель від наявної площі: у Савранському - 1,4%; у Болградському - 3,3%; в Овідіопольському - 3,6%; у Саратському - 3,7%; у Кілійському - 4%; у Татарбунарському - 4,5%; у Кодимському - 4,6%.

Соціум - це суспільство, населення, трудові ресурси для виробництва, об'єкт відтворення населення. Тому без аналізу його специфіки неможливо планувати розвиток будь-якого регіону.

За індексом людського розвитку Україна за останні роки змістилася з 45-го місця у світі на 95-е, опинившись серед слабозрозумітих країн. До найважливіших чинників погіршення здоров'я населення, росту смертності і зменшення тривалості життя варто віднести: погіршення умов життя, збільшення прошарку бідних людей, перенесення відповідальності за стан здоров'я населення з державних структур на самих громадян (платна медицина), скорочення витрат на медичне обслуговування і соціальний захист населення. Якщо в 1961 р. різниця між середньою тривалістю життя чоловіків і жінок складала 5 років, то зараз - 11 і перейшла загальносвітовий критичний поріг.

В області народжуваність вища, ніж по Україні; смертність нижча; природний приріст вищий, але теж зі знаком мінус; безробіття нижче; середньомісячна зарплата вища; питома вага пенсіонерів нижча.

Насторожує ситуація з дитячою смертністю - 13,7 ‰ (П;9), по якій область займає 4-е місце в Україні після таких видатних в екологічному плані областей як Запорізька, Донецька, Івано-Франківська і Рівненська. Серед районів лідирують Ананьївський (25 ‰); Роздільнянський (23); Кілійський (20,9); Балтський (19,8) і Татарбунарський (19,7). Основними причинами настільки високої смертності тут є вроджені і придбані підчас вагітності аномалії розвитку, причини яких - соціально-економічні.

Середні витрати сім'ї на 2000 рік склали 247 гривень, це вище, ніж по Україні (211,6 грн), проте в сільській місцевості по районах цей показник у 3-5 разів нижчий.

Більш-менш благополучна ситуація із зайнятістю в області обумовила і розподіл середньодушових витрат. Якщо по Україні 66% населення в середньому в місяць витрачає менше 120 грн, то в Одеській області це тільки 33,5%. Група населення з витратами більше 180 грн також вища - 33,1% (в Україні - 14,6%). Цікавим є той факт, що в цілому по Україні на душу населення витрачають грошей менше, ніж заробляють, а в Одеській області навпаки: доходи складають 1480 грн/рік, а витрати - 2041,4 грн/рік.

Але це в цілому по області за рахунок високої зайнятості і прийнятної оплати

праці в Одесі, Іллічівську і Южному. У сільській же місцевості ситуація критична. Середня зарплата робітника в Савранському районі - 87, Ширяєвському - 97, Красноокнянському - 89, Кодимському - 99, Белградському - 102 грн.

Для успішного економічного розвитку будь-якого регіону важливим чинником є рівень організації *прикордонного співробітництва*. Тут область має визначені успіхи і недоробки.

В Одеській області мешкає понад 100 національностей, функціонує більше двох тисяч спільних підприємств, навчається більше трьох тисяч студентів із 50 країн світу. Одеса має 40 міст-побратимів, відкрито шість консульств (Індії, Болгарії, Румунії, Росії, Греції і Грузії), тут знаходиться виконавча дирекція Міжнародного Чорноморського клубу, що об'єднує міста України, Росії, Туреччини, Греції, Румунії і Болгарії.

Одеська область першою з областей України вступила в Асамблею Європейських Регіонів, є членом Робочої Співдружності Придунайських країн. Все це дало можливість розширити прямі зв'язки співробітництва з безпосередніми сусідами. Добре налагоджені зв'язки з Болгарією, набагато нижчий товарообіг із Румунією і дуже неоднозначно стоїть питання співробітництва з Молдовою і невизнаним Придністров'ям. А саме з останнім область має найбільш протяжні кордони. До території Молдови і Придністров'я примикають депресивні райони області.

До 1990 року торгівля і сполучення між ними нічим не обмежувалися, ці регіони мали спільні інтереси в устрої доріг, лісосмуг, обміні сільськогосподарською технікою. Широко розвивалися культурні зв'язки між українцями, молдаванами та росіянами двох республік СРСР. Інтенсивним було транспортне автомобільне сполучення через Молдову у західні області України. Мав місце інтенсивний товарообіг сільськогосподарською продукцією. Тепер же непогодженість митних договорів перетворила автодороги в траси, що пустують, створила проблеми для переміщення населення, знизилася товарообіг. За таким показником як експорт послуг мінімальними значеннями виділяються Біляївський, Колимський, Балтський, Болградський райони - усі вони межують з Молдовою, і зміна політичної ситуації на міждержавному рівні може розв'язати цю проблему.

Реформування економіки будь-якої країни або регіону завжди носить двохсторонній характер: із центру до регіонів доводиться стратегія розвитку (вона дуже слабо проглядається на 11-м році незалежності), а регіони практично реалізують цю стратегію на місцях. Коли економічна стратегія розвитку економіки країни змінюється декілька разів (польська модель шокової терапії, масове захоплення зонами сумісного підприємництва, орієнтація України на світовому ринку спочатку на експорт металу, потім - продукції сільського господарства, машинобудування), лихоманить економіку країни і регіонів і це не може забезпечити сталий розвиток.

У зв'язку з поширенням інвестиційного інтересу до області, розвитком рекреаційного господарства і розв'язанням проблем північної і західної депресивних зон, варто передбачити інвестування підприємств промисловості будівельних матеріалів. По можливості розміщати нові і розширювати існуючі виробництва в с. м. т., малих і середніх містах для вирішення там проблеми зайнятості. Продовжити започатковану в повоєнний період практику розміщення підприємств легкої і харчової промисловості в депресивних зонах.

У сільському господарстві необхідно більше уваги приділяти маркетингу: варто продукувати те, що добре продається, а не те, що добре зможе вирости, а потім виявиться непотрібним товаром. На рівні регіону і країни маркетингові служби повинні аналізувати і прогнозувати ринкову ситуацію в країні і на світовому ринку, враховувати купівельну спроможність споживачів, планувати і контролювати за допомогою логістичних підходів розподіл і переміщення товарів, визначати сільськогосподарську спеціалізацію. Відсутність чіткого функціонування цих структур в Україні призводить до шарахання господарств з боку в бік, надвиробництва то цукрового буряка, то зерна, то соняшнику, то овочів. Необхідно створити моніторинг продовольчого ринку на

загальному і регіональному рівнях. До того ж ніяка приватизація землі не замінить добрив, кормів, техніки і кредитів, так необхідних для підтримки приватних підприємців.

В Україні питаннями регіонального розвитку займаються органи обласної адміністрації, що використовують методи радянських часів. Кадри для цих органів були підготовлені в умовах планової економіки. Плани соціально-економічного розвитку областей, які ними розробляються, здійснюються формально і реалізуються, в основному, на папері. Тому назріла реальна необхідність у підготовці спеціалістів з ринкової регіональної економіки, що знали б світовий досвід і спиралися на його досягнення у своїй практиці.

Література:

1. Одесская область: Территориальная организация и структура хозяйства. Концепция социально-экономического развития / под ред. А.Г.Топчиева. - Одесса: Маяк, 1991.-312 с.
2. Статистичний щорічник України за 2000 рік .- К.: Техніка, 2001 .- 597с.
3. Статистичний щорічник Одеська область у цифрах у 2000 році .- Одеса: облстатуправління, 2001 .- 372с.
4. Захарченко В.И. Обоснование территориальной концепции экономической безопасности // Региональная экономика, №2, 2000, с. 120-126.

Збірник наукових соціально-економічних досліджень //Одеса, ОДЕУ, 2002, Вип.11, с.343-34.6